

Тайтелиев Ч.А.

МУГАЛИМДИН АДСТИК ДАЯРДЫГЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ ПРОЦЕССИНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫК БАСЫЛМАЛАРДЫН РОЛУ ЖАНА МААНИСИ

Тайтелиев Ч.А.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Ch.A. Taiteliev

THE ROLE OF THE PEDAGOGICAL PUBLICATIONS IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE TEACHERS

УДК:371.123 (37) (043.3)

Макалада мугалимдин адистик даярдыгын калыптандыруу процессинде педагогикалык басылмалардын ролу жана мааниси тууралуу кеп болот.

Негизги сөздөр: *ички мотивация, объективдүүлүк принциби, системалуулук принциби, өнөктөштүк принциби, комплекстүүлүк принциби.*

В данной статье речь идет о роли и значении педагогических изданий в процессе формирования профессиональной подготовленности будущих учителей.

Ключевые слова: *внутренняя мотивация, принцип объективности, принцип системности, принцип солидарности, принцип комплексности.*

In this article, we are talking about the role and importance of pedagogical publications in the process of formation of professional readiness of future teachers.

Key words: *intrinsic motivation, the principle of objectivity, the principle of consistency, the principle of solidarity, the principle of comprehensiveness.*

Азыркы учурда билим берүү системасы, кайсы гана өлкө болбосун, анын социалдык-маданий абалынын, экономикасынын жана коомунун туруктуу өнүгүшүн камсыз кылган негизги факторлордун бири болуп калды.

Кыргызстандын жалпы дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграцияланышы, билим берүү парадигмаларын алмаштыруусу, анын улуттук жаңы моделин калыптандыруу процесси педагогикалык кадрларды даярдоонун сапаты жөнүндөгү маселени да көңүлдөн сырткары калтырган жок.

Андыктан мугалимдерди даярдоону өркүндөтүү дайым актуалдуу маселе, анткени коомдун социалдык-экономикалык максат-милдеттери өзгөрүп, мугалимдердин кесиптик даярдыгына жаңы талаптар пайда болууда. Педагогикалык кадрларды даярдоо маселелери мамлекеттик ченемдик документтерде да каралып келет. Аларда негизги маселелердин бири катары адистерди даярдоонун сапатын арттыруу маселеси каралган. Бул максат-милдеттерди чечүү үчүн билим берүүнү башкаруунун эффективдүү системасын түзүү зарыл. Ал өз кезегинде кесиптик милдеттерди өз алдынча жана чыгармачыл мүнөздө чечүүгө жөндөмдүү, кесиптик

ишмердиктин инсандык жана коомдук маанилүүлүгүн түшүнө билген, анын жыйынтыгына жоопкерчиликти, атаандаштыкка туруктуу адисти калыптандырууну камсыздайт.

Демек, мугалимдин адистик даярдыгын калыптандыруу процесси ар кандай жолдор менен жүргүзүлөт, алардын бири мугалимдик кесипке карата болгон кызыгуу, психологдор муну “ички мотивация” деп аташат. Бул кесипке карата болгон интуитивдик берилүү, ал келечекте ишке ашат же ашпайт, башка маселе. Экинчи бир жагдай – таасирленүү, окуучу мектеп курагында тигил же бул предметти жактырат, анын мугалими да жагат, ал ошол мугалимге таасирленет, келечекте ошол мугалимдей болгусу келет, бирок мунун да келечекте ишке ашаар-ашпасы күмөн. Себеби, окуучунун курагы улам жогорулаган сайын, аны жетелеген кызыкчылыктар да улам өзгөрүп олтурушу толук ыктымал. Ар кандай социалдык тоскоолдуктарга карабай ал окуучу келечекте мугалимдикти тандаса, анын мугалимдик кесипиндеги даярдык ошол эки жагдайга тиешеси болот, себеби, кесиптик даярдык ошол биз жогоруда айткан өбөлгөлөрдөн келип чыгаары чындык. Кантсе да мугалимдик кесипти тандаган жаш адам өзүнүн кесиптик даярдыгын ар кандай жолдор менен калыптандыруу жолуна түшпөй койбойт. Анын жогорку окуу жайында окуп билим алып жаткан учурунда бул процесс чыныгы күчүнө кирет, андагы педагогикалык адистик факультеттериндеги окуу пландарына ылайык өтүлүүчү лекциялык жана практикалык (семинардык) сабактар: “Педагогикалык адистикке киришүү”, “Педагогикалык теориялар жана технологиялардын системасы”, “Билим берүүнүн философиясы жана тарыхы”, “Илимий-педагогикалык изилдөөлөрдүн методологиясы”, “Жүрүм-турум этикасы жана мамиле маданияты”, “Тарбия ишинин методикасы”, “Этнопедагогика”, “Тарбия иштеринин методикасы” сыяктуу болочок педагогдун адистик даярдыгын калыптандыруучу предметтер. Келечектеги мугалимдин педагогикалык даярдыгынын калыптанышында мындай предметтердин милдеттүү өздөштүрүлүшү негизги фактор болсо да, бул иштеги педагогикалык

тажрыйбанын ролу менен мааниси эч нерсе менен алмаштыргыс. Бул биринчи иретте практика. Мугалимдик кесибин белгилүү бир убакыт аралыгында практикалап, өзүнүн адистик даярдыгын теориялык жактан да, практикалык жактан да тереңдетип отурган студент-практикант ошол өзү педпрактикадан өтүп жаткан мектебинин, регионунун педагогикалык алдыңкы тажрыйбаларына таянбай койбойт. Буга кошумча ал “Эл агартуу” журналынын беттеринде жарыяланган методикалык макалалардан да пайдаланат. Педагогикалык практика жанагы дидактиканын илимий принциптеринин маанилүүлөрүнүн бири болгон теория менен практиканын айкалышы дегенине жооп бере турган маанилүү элемент эмеспи.

Бул пикирди Т.Ч.Кочкарованын “Эл агартуу” журналынын 1974-жылдагы №4 санына жарык көргөн “Мугалимдерди даярдоо маселеси жөнүндө” аттуу макаласындагы бир катар ой-пикирлери да тастыктап турат. Автор бул маселеге байланыштуу өз макаласында мындай деген ойду билдирет: “Студенттер практикада мугалимдик ишке машыгып гана тим болбостон, алар өз билимдерин байытышат, илим-изилдөө иштерин тереңдетишет. Мисалы, университеттин бир катар факультеттеринде студенттер педагогикалык практиканын жүрүшүндө илимдердин бир кыйла проблемалуу маселелери боюнча рефераттарды жазуусу традиция болуп калган. Анан бул рефераттар окутуунун тиешелүү методикасынын кафедрасында талкууланат. Көпчүлүк учурларда практика убагында конференциялар өткөрүлөт. Бул конференцияларда студенттердин докладдары угулат.

Студенттер мына ушуга окшогон билдирүүлөрдү даярдаган учурда алар кошумча адабияттарды окушат. Мындан тышкары, мыкты мугалимдердин тажрыйбаларын үйрөнүшүп, андан кийин сунуш кылынган теориялык ойлорду турмушка ашырышат. Бул иштер мугалимдин кесибин үйрөнүүдө студенттерге чоң жардам берет” (1.52-6).

Ошондой эле, болочок мугалимдин кесиптик даярдыгын калыптандырууда анын жеке инсандык сапаттарына да өзгөчө көңүл бурулуусу шарт. Булар тууралуу белгилүү педагог А.С.Макаренко, педагогикалык иштин методуна ээ болуу менен катар, педагогдун жеке инсандык сапаттарынан педагогикалык иштин ийгилигинин негизин көрө билген. Ал мугалимдерди “Сүйлөгөн сөзүңүздөн сиздин эрктүүлүгүңүздү, маданияттуулугуңузду, жалпы адамгерчилигиңизди окуучулар сезип тургудай болсун. Мына ушуга үйрөнүү керек” (2.242-6) деп чакырган.

Ал эми келечектеги мугалимдин педагогикалык адистик даярдыгын аныктап алуу үчүн кандай каражаттарды, принциптерди же критерийлерди пайдалануу зарыл экендигин тактап алуу маселесине келсек, анда төмөндөгүлөргө токтолобуз. Биздин оюбузча ал үчүн төмөнкү принциптерди жетекчиликке алуу зарылдыгы бар: Кесиптик тилектештик

же көмөктөшүү принциби. Мектеп босогосун жаңы эле аттаган жаш мугалимге андагы тажрыйбалуу мугалимдер тилектештигин (профессиональная солидарность) билдирип, ар тараптан көмөктөшүүсү зарыл. Педагогикалык жамааттагы жакшы салттарга аралашкан жаш адис бат эле ошол шартка адаптацияланып, тандап алган кесибинин кыйынчылыктарына караганда, анын кызыктуу кесип экендигине көзү жетип, дилгириленет, шыктанат. Экинчи жагынан, ал жаш адистик даярдыгынын калыптанышына мектептин директору, анын окуу иштери боюнча орун басары (завуч), тарбия иштери боюнча орун басары, методикалык кеңештин жетекчиси, анын мүчөлөрү ар тараптан тажабай көмөктөшүүсү зарыл. Жаш адис алардын тилектештик менен жасаган мамилесине, көмөктөшүүсүнө аябай эле муктаж.

Системалуулук принциби. Тилектештик менен көмөктөшүүдөн башка тартипке көндүрүү, текшерүү жана багыт көрсөтүү деген да түшүнүктөр бар. Алар азыр да мектептерде жашайт. Тартипке көндүрүүнүн, текшерүүнүн жана багыт көрсөтүүнүн буга чейин мектеп практикасында калыптанып калган бири менен бири удаалашпаган бир жолку же эпизоддук таасир этүүлөрдү четтетүү милдети ар дайым болуп келген. Жаш мугалимдин максаттуу бир багытка жумшалбаган аракеттерин анын жумушка кирген күндөн баштап эле көзөмөлгө алуу максатка ылайык, анын кесиптик даярдыгы калыптанып бараткан кийинки жылдарда да андай текшерүү, багыт көрсөтүү солгундабашы керек. Андай таасир регулардуу, цикленген тартипте болсун. Ар бир цикл мугалимдин адистик жактан жогорулашына ылайыкташтырылып, ар бир этап ошол жаш мугалимдин адистик көндүм-адаттарынын тереңдешине багытталганы оң.

Комплекстүүлүк жана ар тараптуулук принциби. Кесиптик тилектештик, көмөктөшүү, тартипке көндүрүү жана багыт көрсөтүү сыяктуу таасир берүү комплекстүү жана ар тараптуу болушу керек, башкача айтканда, алар фрагменталдуу мүнөз күтпөй, мугалимдин адистик даярдыгынын бирдиктүү структурасы: өз предметин терең билиши, окутуп-тарбиялоонун ийкемдүү методикасын таба билиши, ишин туура пландоосу, окуу процессин үзгүлтүксүз, удаалаштыкта алып бара билүүсү сыяктуу адистик ишмердүүлүктүн дээрлик бардык тарабын камтыган аракеттери.

Объективдүүлүк принциби. Жаш мугалимге көрсөтүлгөн кесиптик тилектештик, көмөктөшүү, тартипке көндүрүү жана багыт көрсөтүү аракеттери дифференцияланган критерийлер менен гана жүргүзүлбөстөн, мугалимдин адистик даярдыгын баалоонун сандык катышын да эске алууну талап кылат, тагыраак айтканда, анын башкалардан айырмаланган спецификалык өзгөчөлүктөрү, демилгелүүлүгү, жаңы идеяны жаратмандыгы, жаңылыктарды тез, оперативдүү кабыл алуусу, дилгирилиги сыяктуу касиет-

тери да эсепке алынышы керек.

Өнөктөштүк жана айкындуулук принциби. Мектепке жаңы келген жаш адис анын аракеттеринин башкалар тарабынан тынымсыз текшерилип туруунун гана объектиси эмес. Ал өзү да башкаларды баалоо процесстерине катышышы керек. Бул ошол жаш мугалимдин өзүнүн адистик даярдыгын жогорулатып турууга шарт түзөт. Мындай таасир этүү эч качан көзөмөлдөөчү мүнөз күтпөшү керек, тескерисинче, ар бир мугалимдин адистик жактан өсүүсүнө ылайыкташтырылганы жакшы.

Мектептин ички резервдерин пайдалануу принциби. Мектептеги окуу процессинин сапатын жогорулатуунун бирден-бир жолу жана негизги фактору – бул андагы мугалимдердин, айрыкча жогорку окуу жайын жаңы эле аяктап, мектепке келген жаш адистердин адистик даярдыгын тынымсыз калыптандыруу процессинин жүргүзүлүшү болууга тийиш. Мындай аракеттер көп тармактуу, анан көп деңгээлде болуп, жаш мугалимди адистикке киришүү мезгилинде баалоо, аттестациялоо, адистик ишмердүүлүккө жүргүзүлгөн пландуу мониторингде, адистик жөндөмдүүлүктү жогорулатууда жана өзүн-өзү баалоодо тынымсыз жүргүзүлүп турулушу керек. Келечектеги мугалим жогорку окуу жайында окуп жүргөндө эле адистик даярдыгын калыптандыруу процессинде биз жогоруда санаган адистик предметтердин алкагында мына ушул негизги принциптерди мыктылап өздөштүрүп алганы жакшы. Болочок мугалимдин адистик даярдыгы Кыргыз Республикасында Жогорку кесиптик билим берүү боюнча мамлекеттик стандарттарында милдеттүү окулуш үчүн көрсөтүлгөн предметтердин циклин кыйшаюусуз өздөштүрүү процессинде калыптанат. Мындан башка, ар бир студент, мугалим өзүнүн кесиптик даярдыгын калыптандыруунун, өстүрүүнүн, тереңдетүүнүн үстүндө тынымсыз иштегени талапка ылайык. Ал үчүн ал ар кандай адабияттарды, газета, журналдык макалаларды, илимий адабияттарды такай окуп турганы жакшы. Бул иште ага айрыкча “Эл агартуу” журналы көмөккө келет.

Келечектеги педагогдун жеке профессионалдык даярдык касиеттерин калыптандырууда билим берүүнүн учурдагы проблемалары менен тынымсыз аралашуу, жетектөөчүлүк, башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу, педагогикалык баалоонун ички критерийлери менен тааныш болуу сыяктуу даярдыктарды талап кылат.

Ошентип, болочок мугалимдин адистик даярдыгы социалдык, жалпы педагогикалык-психологиялык жана предметтик көрсөткүчтөрүнүн түзүмдөрү белгилүү болду. Мындагы негизги фактор болуп педагогикалык тажрыйбанын ролу менен мааниси турат. Педагогикалык тажрыйба дегенде, баарынан мурда, теориядагы (жогорку окуу жайдан алган билими, илимий адабияттардан алган билим багажы) маалыматты практикада чыгармачылык менен пайдалана билген, өз практикасына жаңылыктарды

киргизе билген, белгисиз, бүдөмүк нерселерди тынымсыз ача билген, билим берүү, тарбия процессинин жыйынтыктарын жаңы бийиктикке көтөрө билген кесиптик аракеттерди түшүнүү абзел. Муну аныктоонун негизги үч факторун белгилеп алабыз: *Биринчиси*, педагогикалык ишмердүүлүктөгү жаңычылдык, жеке өзүнүн педагогикалык табылгалары, педагогикалык илимден, билимден керектүү, пайдалуу нерселерди табуу, аларды пайдалануу. *Экинчиси*, педагогикалык ишти жакшы, сабаттуу, сапаттуу жүргүзүүнүн үлгүсүн көрсөтүү. *Үчүнчүсү*, илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын такай пайдалануу же башка тажрыйбаларды, жаңы деп табылган технологияларды билгичтик менен пайдалануу.

Педагогикалык алдыңкы тажрыйба педагогикалык проблемаларды чечүүнүн шарты, негизи, булагы болушу керек. Ал проблемалар кайсылар болушу мүмкүн? Окуучулардын начар даярдыгы, билим, тарбия процессинин алгылыктуу эместиги, окутуу, тарбиялоо ишинде индивидуалдуу, дифференцияланган мамиленин жоктугу. Мындай проблемаларды четтетүү үчүн мектептин жаңы, жаш мугалими ошол мектепте, региондо жашап, иштеп жаткан педагогикалык тажрыйбага таянат, илимий адабияттардагы (асыресе, “Эл агартуу” журналындагы) теорияга, өзү жыйнаган билимге гана таяна алат. Биз педагогикалык ишмердүүлүк жөнүндө сөз болгондо илимдин бул тармагынын корифейлери И.Г. Песталоцци, Ф. А. Дистерверг, К. Д. Ушинский, А.С. Макаренко, алардын теориялары менен практикасын көбүрөөк мисалга тартып жүрөбүз. Ошол А.С.Макаренко менен ишениминде, келечектеги мугалимди, же жетиштүү иш тажрыйба топтогон мугалимди, өзүнүн кесиби боюнча максаттуу иш алып барганда гана педагогикалык чеберчиликтин мыкты жактарын өздөштүрүүгө болот, ал мындай дейт: “Кесиптик чеберчилик – бул ар бир адамдын күчү, мүмкүнчүлүгү жете турган нерсе, чебер ширетүүчү же токар, чебер дарыгер канчалык таанымал, белгилүү болгондой эле чебер мугалим да ошончолук деңгээлде... Ар бир жаш педагог, эгерде ал биздин ишибизди чанып, таштап кетпесе, ал сөзсүз качандыр чебер педагог боло алат, а буга кантип жетишүү керек, бул анын өжөрлөнгөн аракетине жараша гана болот” (3.348-б).

Демек, кесиптик даярдык теориялык мыкты, терең билимди сиңирүүдөн, гезит-журналдарды тынымсыз окуудан, илимий адабияттар менен такай тааныш болуудан, алдыңкы педагогикалык тажрыйбанын мыкты үлгүлөрүнөн таасирленүүдөн, аны терең өздөштүрүүдөн башка да орус окумуштуусу, улуу педагогу айткан өжөрлөнгөн аракет да керек экен.

Мугалимдин адистик даярдыгын калыптандыруу ишинде массалык маалымат каражаттарынын беттеринде жарыяланган материалдардын ролу тууралуу жогоруда жетиштүү эле сөз болду. Биздин шартта ал каражаттардын үлгүсү республикалык “Эл

агартуу” журналы.

Аталган журнал республиканын билим берүү жана илим министрлигинин органы катары ушул министрликтин алкагында жүргүзүлүп жаткан иштерди чагылдыруу милдетин аркалайт. Асыресе, билим жана тарбия берүү проблемалары, билим берүү жана тарбия мекемеринин учурдагы абалы, мектепти жана жогорку окуу жайын каржылоо, башкаруу, окуучулардын билим деңгээлин аныктоо, буга мониторинг жүргүзүү, окуу-тарбия процессинин жүрүшү, окуу методикалык куралдардын абалы, окуу китептери, окуу-нормативдик документтер, программалар, мамлекеттик стандарттар, тигил же бул предметти окутуунун концепциялары жана эң негизгиси – тигил же бул предметти мектеп курсунда жана жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжалуу жолдорун, бул боюнча алдыңкы иш-тажрыйбаларды кеңири жайылтуу проблемаларын чагылдырат. Мындай иште аталган журналдын массалык маалымат каражаты катары оперативдүүлүгү тууралуу сөз кылгандын өзү эртелик кылат, себеби, журнал эки айда бир чыга турган графиги менен иштейт. Оперативдүүлүк, балким, массалык маалымат каражаттарынын башка түрлөрүнө (газета, теле берүү, радио уктуруу, интернеттеги сайттар, кабар агенттиктеринин маалыматтары) мүнөздүү нерсе, ал эми аталган журналдын эки айда бир саны чыкканы менен мугалимдер журтчулугуна, жалпы билим-тарбия системасындагылар үчүн алмаштыргыс курал, справочниктин милдетин аткара алгандыгы менен баалуу.

Сөз болуп жаткан журналдын беттеринде жарыяланган материалдардан кимдер пайдаланат жана кимдер анын беттеринде өз жазгандарын жарыялай алышат, мына ушуну тактап алалы. Алар: Кыргызстандын билим берүү, илим жаатындагы проблемалар менен таанышкысы келген, ушуга кызыккан адамдар; өлкөнүн билим берүү системасына кайдыгер карай албаган мекенчил инсандар; билим берүү, тарбия тармагында иштеп жүргөн адистер; өлкөнүн билим берүү мыйзамдарынын жазылышына катыштыгы бар адистер; тигил же бул предметти окутуу боюнча мамлекеттик стандарттарды иштеп чыгууга катыштыгы бар адистер; билим берүүнүн жана тарбиялоонун концепцияларын түзүүгө катыштыгы бар адистер; окуу программаларын жана окуу китептерин, окуу-методикалык куралдарды жазган адистер; педагогика, дидактика, окутуу методикасы адистиктери боюнча изилдөө иштерин жүргүзүп жүргөн аспиранттар, докторанттар, изденүүчүлөр; мектеп жетекчилери, окуу бөлүмүн жетектеген завучтар, мектеп мугалимдери; мектепте мугалим болуп иштеп, өзүнүн жеке иш тажрыйбасын жайылтууну каалаган алдыңкы мугалимдер ж.б.у.с.

Адабияттар:

1. Кочкарова Т.Ч. “Мугалимдерди даярдоо маселеси жөнүндө”. “Эл агартуу” журналы. 1974-жыл. №4 .
2. Макаренко А.С. Собр. соч. М. АПН. РСФСР. 1958.т.5.
3. Макаренко А.С. Собр. соч. М. АПН. СССР. 1979. т.1.

Рецензент: д.филол.н., профессор Турдугулов А.